

EEN NIEUW IDEAAAL VOOR OUDE ADEL
 PIERRE DE COUBERTIN EN *LA PÉDAGOGIE*
SPORTIVE

John J. MacAloon, 'This great symbol: Pierre de Coubertin and the origins of the modern Olympic Games', *The International Journal of the History of Sport*, XXIII (Londen: Routledge, 2006) 330-686.

Baron Pierre de Coubertin (1863-1937) maakte voor het eerst kennis met Engelse sport toen hij twaalf was. Hij las toen een Franse vertaling van *Tom Brown's Schooldays* in het tijdschrift *Journal de la Jeunesse*. Dit befaamde boek van Thomas Hughes gaat over het leven op Rugby College in de jaren 1830 en de sportieve invloed van *headmaster* Thomas Arnold. In zijn boek geeft Hughes uitvoerige beschrijvingen van sporten als voetbal, cricket, hardlopen en roeien. Zelf was De Coubertin meer een liefhebber van schermen, paardrijden en fietsen geweest, toen hij nog onbekend was met de nieuwe Engelse sporten. Het boek liet een onuitwisbare indruk op hem achter en was zijn gids voor zijn eerste reis naar Engeland, in 1883. Bij zijn bezoek aan Rugby vond hij juist die elementen waaruit hij een eigen pedagogisch ideaal zou smeden: *la pédagogie sportive*. Daarin combineerde hij oude adellijke waarden met moderne ideeën als democratie en individuele ontplooiing. In eigen land bleef hij aanvankelijk een roepende in de woestijn. Frankrijk raakte aan het eind van de negentiende eeuw in toenemende mate in de ban van een nationalisme dat geen ruimte liet voor uitheemse sporten. Zo ving De Coubertin steeds bot met zijn pleidooi voor onderwijshervormingen naar Engels model, verspreiding van Engelse sporten

en het bewerkstelligen van internationale vrede door sportieve contacten. Zijn rol in Frankrijk leek uitgespeeld. Er restte hem geen andere mogelijkheid dan een ander publiek te zoeken voor zijn idealen. De Coubertin verzamelde een internationaal gezelschap om zich heen dat hij enthousiast kreeg voor een nieuw project: de herleving van de antieke Olympische Spelen in de moderne tijd. Toen het project een succes werd en sporters uit de hele wereld betrokken raakten, konden ook zijn landgenoten er moeilijk meer om heen. Zo zou De Coubertin met een soort boemerangworp alsnog zijn geliefde vaderland veroveren voor *la pédagogie sportive*.

In ontstaan, aard, ontwikkeling en perceptie van de Olympische Spelen zit een dubbelzinnig karakter. Ze zijn een van de krachtigste symbolen van het paradoxale verschijnsel globalisering: een sportevenement dat de wereld tegelijkertijd verenigt en verdeelt. Een overgroot deel van de wereld is er in toenemende mate bij betrokken, maar die populariteit komt vooral door de gevoelens van nationale trots die de Olympische Spelen los maken. Zij ontstonden deels als reactie op het nationalisme waar Pierre de Coubertin in zijn eigen land mee werd geconfronteerd en dat is terug te zien in de ideologie die het vierjaarlijkse sportfeest omlijst. Het ideaal van de Olympische beweging is gericht op het overwinnen van nationale vooroordelen en de verbroedering der volkeren (in het Internationaal Olympisch Comité werden in de eerste tijd ook veel vredesactivisten en esperantisten opgenomen). De Spelen werden pas echt populair en konden gaan groeien in bereik, toen natiestaten er nationale trots en prestige aan gingen verbinden.

Deze ambiguïteit heeft er voor gezorgd

Frans postzegel met de beeltenis van Pierre de Coubertin ter herinnering aan de Olympische Spelen te Berlijn in 1937 (*particuliere collectie*)

dat ook de geschiedschrijving over de Spelen sterk gepolariseerd is. Sommigen geloven in de idealen en wijzen uitsluitend op de schoonheid en pracht daarvan, anderen zien de spanning tussen het ideaal en de harde praktijk en schrijven louter over de (onvermijdelijke) tekortkomingen van de Olympische beweging ten opzichte van haar eigen idealen. *This great symbol* was in 1981 een uitzonderlijke studie, omdat het aan de partijvorming, die nog in sterkere mate gold voor studies over grondlegger Pierre de Coubertin, voorbij ging. MacAloon beschreef met distantie het ontstaan van het Olympisch idee in De Coubertins hoofd. Daarbij maakte hij gebruik van met name historische, antropologische en sociologische inzichten. Dit jaar verscheen na een kwart eeuw een heruitgave. Voordat ik de biografische methode van MacAloon nader uiteenzet, eerst iets over de auteur zelf. MacAloon droomde als student eind jaren zestig van deelname aan de Olympische Spelen en was gefascineerd door de grote weerklank die de Spelen in de hele wereld vinden. Toen hij op zoek ging naar wetenschappelijke beschouwingen over de Olympische beweging trof hij in zijn eigen vakgebied

(de antropologie) een leemte. Binnen de universiteit van Chicago vond hij echter met zijn interesse in De Coubertin en zijn Spelen wel aansluiting bij de ‘anthrohistory’ van Bernard Cohn. Deze historisch-antropologische benadering maakt *This great symbol* tot een biografie die licht werpt op de persoonlijke, maatschappelijke, culturele en politieke processen, die hebben geleid tot het ontstaan van de moderne Olympische Spelen.

In deze bespreking wil ik nu vooral verder ingaan op de manier waarop MacAloon De Coubertins daden en ideeën analyseert en betekenis gaf. Hier speelt de ontleding van symbolische voorstellingen een belangrijke rol. Zo was het De Coubertin zelf die verschillende sleutelmomenten uit zijn leven in symbolische vorm wilde uitdrukken. Hetzij om zichzelf in de lijn van zijn voorouders te plaatsen, hetzij om tegenstellingen met contemporaine maatschappelijke ontwikkelingen te overbruggen. Ook in de vormgeving van de eerste Olympische Spelen in 1896 was veel symboliek aanwezig. Voor zijn analyse maakte MacAloon gretig gebruik van *Le roman d'un ralliéé*, een autobiografisch geschrift van De Coubertin. Eerdere biografen beschouwden de tekst als feitelijk onjuist en dus onbruikbaar. Door haar zorgvuldig te lezen en de symbolische, ideële en psychologische uitgangspunten ervan te adstrueren, legt MacAloon De Coubertins persoonlijkheid bloot. Hij zet bijvoorbeeld vijf passages uit het boek op een rij, waarin hoofdpersoon Étienne zich geconfronteerd ziet met een opvatting of beleving die niet strookt met de zijne. ‘In each one, the boy is brought into conflict with his parents and faces the Hobson’s choice of forsaking either their love and esteem or his own stubborn pride and self-respect. In each case,

the boy attempts to solve the hurtful dilemma by discovering among his parents own values and commitments a point of communication between their perceptions of the world and his own.’ Deze puberale houding zou volgens MacAloon De Coubertins optreden als volwassene blijven kenmerken. ‘The resolution of conflict by discovering “higher order” unities between the contending parties; the faith in the revelatory character of public symbols; and the distinction between regime (*gouvernement, idéologie*) and nation (*peuple, civilization, patrie*) [...]: these commitments occupied the centre of his adult world view.’ Deze veronderstelling wordt in de rest van het boek steeds nader onderbouwd.

Het centrale begrip in *This great symbol* is *prouesse*: in Wolters’ Frans-Nederlands woordenboek omschreven als ‘heldendaad, krachttoer; stunt, stout stukje.’ In MacAloons boek heeft het een meer geladen betekenis: het autonoom en instinctmatig verrichten van grootse daden, die het eigenbelang overstijgen. In dit oude aristocratisch ideaal ligt volgens MacAloon De Coubertins *drive* om te volharden in de hachelijke onderneming die het opzetten van de moderne Olympische Spelen is geweest. De Coubertin profileerde zich al op jonge leeftijd als de ongebonden edelman, wars van partijvorming, die slechts het noodzakelijke deed om zijn land te verheffen: het stimuleren van goed onderwijs door lichaamsbeweging. Door deze aristocratische houding identificeerde De Coubertin zich met het milieu waaruit hij afkomstig was: zijn ouders kwamen uit adellijke families die al sinds de middeleeuwen tot de Franse elite behoorden.

MacAloon laat zien dat de identificatie van De Coubertin met zijn familie een uiterst problematische was. In een

moderniserende wereld viel hij tussen wal en schip. Binnen zijn familie werd hij ongewild bestempeld als rebel, omdat hij aansluiting zocht bij het moderne Frankrijk van de Derde Republiek. Degenen die het in de nieuwe maatschappijverhoudingen voor het zeggen hadden, zagen hem als representant van het *ancien régime*. Veel aristocraten namen genoegen met een passieve rol, een plaatsje in de kantlijn, maar dat vervulde De Coubertin met walging. Hij wilde de uitdaging van de nieuwe tijd tegemoet treden, maar wel in de stijl van de oude adel: met *prouesse*.

De Coubertins gespletenheid komt het sterkst naar voren in de beschrijving van het bezoek dat hij in 1888 bracht aan de graftombe van een oudoom van moederskant, *abbé* Lesneven. Deze socialistische priester was in de jaren 1830 en 1840 een volgeling van Lamennais en diens radicale democratiseringsbeweging. Zwart schaap Lesneven was geheel uit de familiegeschiedenis gewist. Bij De Coubertin wekte hij als jongen een onweerstaanbare fascinatie op. Hij presenteert zijn bezoek (beschreven in *Le roman d'un ralliée*) aan het graf, gelegen onder een hoop stenen bij een zwarte menhir op de verlaten Bretonse landtong Crozon, als een doorbraak, het moment van volwassenwording. De plaats symboliseert de eeuwige liefde voor Frankrijk (de menhir), maar ook een drang naar vernieuwing (zijn oudoom, de sociaal hervormer). De Coubertin haalt Lesneven uit de schaduwen van de familiegeschiedenis te voorschijn en bombardeert hem tot rolmodel. Hij maakte zich los van zijn oerconservatieve vader en verbond zich met het idealisme van Lesneven én de Derde Republiek. Het bezoek brengt allerlei gevoelens in De Coubertin naar boven: dat ware geschie-

denis in anonimiteit wordt gemaakt, dat hij zichzelf en zijn oom uit de marge zou gaan halen, zowel in de familiegeschiedenis als in de nieuwe tijd. Hij was op de juiste weg gekomen. Eigenlijk was De Coubertin die weg al ingeslagen tijdens zijn Engelse reis van 1883, toen hij een ander grafmonument bezocht, dat van *headmaster* Thomas Arnold, in de kapel van Rugby College.

De Coubertin maakte zich vervolgens een geïdealiseerde voorstelling van Arnolds pedagogische opvattingen. Het sportieve element werd door hem sterk uitvergroot, want volgens latere historici interesseerde Arnold zich maar matig voor sport. In De Coubertins visie leidde *la pedagogie sportive* tot morele vorming van de leerlingen. Waar Franse scholieren door een autocratische benadering wereldvreemd werden gehouden, waren Engelse leerlingen bij het verlaten van de school klaar voor een rol in de (democratische) maatschappij. Volgens De Coubertin vond de vorming vooral plaats tijdens het beoefenen van 'vrije' sporten als rugby, voetbal en cricket, waarvoor de leerlingen zelf verantwoordelijkheid droegen. De verhouding tussen sport, de *public schools* en morele vorming in Engeland was gecompliceerd. Om voor zichzelf een hanteerbaar ideaal, een symbool voor al het goede in de Engelse sport, te construeren, belichaamt hij alledrie verschijnselelen in één persoon: de mythologische Thomas Arnold.

Met de toewijding aan zijn eigenhandig geschapen vaderfiguur Thomas Arnold, plaatste De Coubertin zich opnieuw in de marge van de Franse machtsverhoudingen. Nu niet met zijn adellijke achtergrond, maar met zijn onwrikbare ideaal. Als voorzitter van het *Comité pour la propagation des exercices physiques* moest De Coubertin vier stromingen ver-

enigen: de fysiologen, militairen, gymnasten en sporters. De Coubertin sprak uitsluitend namens de laatste en kleinste groep. Alleen de Engelse sporten gaven volgens hem gelegenheid voor *prouesse*. Gymnastiek en lichamelijke opvoeding waren collectieve vertoningen, waarin voor grootse individuele daden geen plaats was. Met zijn benadering verspeelde De Coubertin zijn aanzien en macht in de Franse sportwereld. Het opkomend nationalisme vanaf 1890 gaf nog meer urgentie aan lichamelijke opvoeding voor het hele volk en liet geen ruimte voor vreemde vormen van vermaak. Van De Coubertins ideaal van maatschappelijke hervorming door *la pedagogie sportive* kwam aanvankelijk niets terecht. Hij zou zijn geldingsdrang (of *prouesse*) op een andere manier uiten: met de Olympische Spelen. Het is tekenend voor zijn ideologische gedrevenheid, dat De Coubertin aan het eind van zijn leven vooral het sneuvelen van zijn negentiende-eeuwse idealen voelde en minder oog had voor de enorme vlucht die zijn creatie, de Olympische Spelen, had genomen in de twintigste eeuw.

Zoals gezegd tekent MacAloon de hang van De Coubertins naar mythevorming, symboliek en *prouesse* in samenhang met de maatschappelijke, politieke en culturele ontwikkelingen die zijn tijd beheersten. Bij de behandeling daarvan gaat hij minder gestructureerd te werk. Al een eerdere recensent (Douglas Booth, *The Field: Truth and fiction in sport history*, 2005) wees erop dat MacAloon het verhaal daarbij teveel tot een kloppend geheel wil maken en te weinig ruimte laat aan de tegenstrijdigheid en weerbarstigheid die een menselijk leven, ook dat van een aristocraat, nu eenmaal kenmerkt. Het is waar dat in MacAloons boek geen ruimte is voor twijfel. Hij is zelfs zo sterk

Euromunt, uitgegeven door de Franse Republiek, met een afbeelding van De Coubertin en de Acropolis te Athene, 2003 (*particuliere collectie*)

overtuigd van de waarde van zijn werk, dat hij in het voorwoord van de heruitgave stelt dat er nauwelijks reden was de oorspronkelijke tekst uit 1981 aan te passen. Er zijn geen nieuwe bronnen gevonden en slechts op twee perifere punten zijn nieuwe inzichten verworven. De ontwikkeling van geschiedenis als wetenschap wordt echter niet bepaald door bronnenmateriaal of de interpretatie daarvan, maar vooral door de vragen die historici zich stellen.

Een van de opvallendste vragen waar MacAloon aan voorbij gaat, is die naar de reden van de alomtegenwoordige betrokkenheid van de adel bij de opkomst van de moderne sport. In Frankrijk was Baron Pierre de Coubertin een van de voorvechters van sportbeoefening en in Nederland was F.W.C.H. baron van Tuyll van Serooskerken belangrijk, België heeft Graaf Henri de Baillet-Latour, Duitsland Prins Philipp Ernst Hohenlohe-Schillingsfürst, Oostenrijk Graaf Lamezan en Hongarije Graaf Istvan Széchenyi. Nu was het in adellijke kringen gebruikelijk om op internationaal niveau contacten te onderhouden, meer dan in de rest van de samenleving. Sociologen hebben opgemerkt dat de sport als een statusverlenende bezigheid gold. Deze verklaringen zijn

echter te algemeen en te oppervlakkig om de drijfveren van de betrokken aristocraten te kunnen duiden. In *This great symbol* wordt duidelijk dat Pierre de Coubertin handelde vanuit een ideologische voorstelling, waarin sportbeoefening zou leiden tot een betere maatschappij. Deze ideologische gedrevenheid is ook te zien bij baron van Tuyll van Serooskerken, die Nederland betrok bij de Olympische beweging. In het jaarverslag 1916-1917 van het Nederlands Olympisch Comité, waarvan baron van Tuyll van Serooskerken voorzitter was, wordt benadrukt 'dat onze beweging uitvloeisel is van een geestelijke stroming, die ten doel heeft ons in verschillende opzichten sluimerend nationaal leven uit den dommel te wekken'. De ideologisch geïnspireerde betrokkenheid van de adel bij de opkomst van de moderne sport, zou onderzocht moeten worden in relatie tot andere ideologisch gedreven maatschappelijke groeperingen uit het *fin de siècle*, zoals bijvoorbeeld de vredesbeweging en het esperantisme. Het zou dan duidelijk moeten worden in hoeverre sprake is van continuïteit van oude idealen en verhoudingen of van adaptatie van een oude elite aan een nieuwe tijd, waarin haar maatschappelijke hegemonie niet langer vanzelfsprekend was.

Daniël Rewijk